

SUOMEN
ILMASTOPANEELI
The Finnish Climate
Change Panel

TYÖPAJARAPORTTI

Sidosryhmien näkemyksiä ilmastopolitiikan
oikeudenmukaisuudesta liikenne-, energia- ja ruokasektoreilla

Anu Lähteenmäki-Uutela, Marja Helena Sivonen, Suvi Huttunen, Minna
Kaljonen ja Paula Kivimaa

Suomen ilmastopaneeli
Liite raporttiin
Raportti 1/2023

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. LIIKENNESEKTORIN ILMASTOPOLITIikka	2
2.1. TYÖPAJAN KUVAUS	2
2.2. YHDYSKUNTARAKENNE, KÄVELY JA PYÖRÄILY SEKÄ JOUKKOLIIKENNE	2
2.3. VÄHÄVARAISTEN YKSITYISHENKILÖIDEN SEKÄ KULJETUSYRITYSTEN TUKEMINEN	3
2.4. TOIMITUSKETJUJEN IHMISOIKEUSKYSYMYKSET	4
3. ENERGIASEKTORIN ILMASTOPOLITIikka	5
3.1. TYÖPAJAN KUVAUS	5
3.2. LÄMMITYSTAPAMURROKSEEN TIETOA JA TUKEA	6
3.3. TUULIVOIMAN HYÖTYJEN JA HAITTOJEN TASAAMISESTA	6
3.4. YDINVOIMA-ALAKIN TOIVOO TUKEA	7
3.5. VETYALOUDEN VASTUU- JA VELVOLLISUUSTAHOJEN SELVITTÄMINEN	8
4. RUOKASEKTORI	10
4.1. TYÖPAJAN KUVAUS	10
4.2. KESKIÖSSÄ HUOLTOVARMUUS, VILJELIJÖIDEN TOIMEENTULO JA RAVITSEVAN RUUAN SAATAVUUS KAIKILLE	10
4.3. MAHDOLLISTAMISTA HALUTAAN MIELUUMMIN KUIN SÄÄNTELYÄ	10
4.4. YMPÄRISTÖVAIKUTUKSIEN KOKONAISVALTAISESTA ARVIOINNISTA	12
4.5. RUOKAJÄRJESTELMÄN NYKYISET EPÄOIKEUDENMUKAISUUDET HAASTE MURROSPOLITIIKALLE	12
5. MENETTELYTAPOJEN OIKEUDENMUKAISUUS ILMASTOPOLITIIKASSA.....	14
5.1. ILMASTOPOLITIIKAN TULEE POHJAUTUA TIETOOIN JA SIDOSRYHMIEN KUULEMISEEN.....	14
5.2. KUULEMISILLA JA ASiantuntijoiden LAUSUNNOILLA VOI OLLA VAIKUTUSTA.....	15
LÄHTEET	16

1. JOHDANTO

Ilmastopaneelin Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuus -hankkeen (2021–2023) tavoitteena on ollut pohtia kriteerejä Suomen ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuudelle tutkimuskirjallisuudessa esitettyjen ulottuvuuksien (jako-oikeudenmukaisuus, tunnustava oikeudenmukaisuus ja menettelytapojen oikeudenmukaisuus) kautta (Kivimaa ym. 2021). Murrokset liikenne-, energia- ja ruokajärjestelmissä ovat hankalia. Ne koskettavat kaikkea ihmiselämää, ja niitä ohjataan useilla hallinnon sektoreilla alueellisesti, kansallisesti ja globaalisti (Goldthau ja Sovacool 2012; Kaljonen ym. 2021). Tämän takia onkin tärkeää tarkastella murroksen ohjauskeinojen, kuten ilmastopolitiikan, oikeudenmukaisuutta käytännössä: järjestelmiä ohjaavat politiikkakeinot ovat niitä murroskohtia, joissa kompromisseja ja arvopainotuksia tapahtuu (Sovacool ym. 2017, Kanger ym. 2020). Ilmastopolitiikan tavoitteiden ja keinojen oikeudenmukaisuus kytkeytyy perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, ja oikeudenmukaisuutta tulee tarkastella niin paikallisella, alueellisella, kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Tämä työpajaraportti tiivistää Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuus -hankkeessa vuosina 2021 ja 2022 järjestettyjen liikenne-, energia- ja ruokasektorin sidosryhmätyöpajojen tulokset sisältäen työvastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Miten sektoritoimijat kokevat ilmastopolitiikan keinojen oikeudenmukaisuuden?
- Millaisia eri politiikkatoimia sektoritoimijat näkevät mahdollisina ja oikeudenmukaisina ilmastopolitiikan toteutuksessa?
- Minkälaiset menettelytavat ovat oikeudenmukaisia, ja miten menettelytavat ovat yhteydessä politiikan sisällölliseen oikeudenmukaisuuteen?

Aineistosta ja lähtökohtaoleuksista

Työpajakeskustelut valittiin menetelmäksi siitä syystä, että ne tarjoavat näkökulmia ajankohtaisiin aiheisiin laajasti. Liikenne- ja energiansektorin asiantuntijoille kohdistetuissa työpajoissa keskusteltiin Suomen ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuudesta, oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksista sekä keinoista tukea oikeudenmukaisuutta. Työpajat ja keskustelut toteutettiin eri aikoihin ja osin toisistaan poikkeavalla tavalla. Työpajoja koskevat yksityiskohdat kuvataan kunkin luvun alussa. Työpajakeskusteluja ohjattiin etukäteen valituilla teemoilla sekä fasilitoijien kysymyksillä. Tarkoitus ei ollut saavuttaa yksimielisyyttä, vaan kerätä sidosryhmien kokemuksia ja ajatuksia liittyen oikeudenmukaisuuteen. Ruokasektorin osalta Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuus -hanke ei järjestänyt erillistä työpajaa, vaan tässä esitellyt näkökulmat perustuvat Strategisen tutkimusneuvoston Just food -hankkeen laajan sidosryhmäprosessin aineistoon (ks. tarkemmin Kaljonen ym. 2022). Kunkin sektorin ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuskysymyksiä käsitellään tässä työpajaraportissa erikseen (luvut 2, 3 ja 4). Työpajoissa ja sidosryhmäkeskustelussa esiin nousseita havaintoja tarkastellaan tässä teemoittain sekä oikeudenmukaisuuden kolmen kirjallisuudessa tunnistetun ulottuvuuden kautta: 1) jako-oikeudenmukaisuus, 2) tunnustava oikeudenmukaisuus ja 3) menettelytapojen oikeudenmukaisuus (esim. Williams & Doyon 2019; Kivimaa ym. 2021). Ilmastopolitiikan menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen liittyviä havaintoja erityisesti kansalaisten ja sidosryhmien osallistumiseen liittyen käsitellään yhteisesti luvussa 5. Työpajakeskusteluihin tuleekin suhtautua aika- ja paikkasidonnaisena materiaalina, jonka avulla voidaan kartoittaa sen hetkistä ymmärrystä kyseisestä teemasta. Vaikka mukana työpajoissa oli sidosryhmäedustajia mahdollisimman laajasti, on selvää, että emme saavuttaneet kattavinta mahdollista joukkoa. Vaikka fasilitoijien tehtävänä oli varmistaa kaikkien puheenvuorojen kuuleminen, ei ketään voitu pakottaa tuomaan keskusteluun kaikkia näkökulmia. Työpajojen järjestämisen jälkeen maailmanpoliittinen tilanne on muuttunut. Energiaan ja laajemmin huoltovarmuuteen liittyvät huolenaiheet ovat saaneet lisähuomiota politiikassa ja mediassa, mikä voisi muuttaa keskustelujen painotuksia, jos keskustelu tapahtuisi uudelleen.

Ilmastopoliitikan oikeudenmukaisuus -hankkeen ja työpajojen lähtökohta oletus on, että oikeudenmukaisuus vaatii hiilineutraaliin yhteiskuntaan siirtymistä. Tämä puolestaan vaatii perustavanlaatuisia muutoksia kaikilla tuotannon ja kulutuksen sektoreilla eli kestävyysmurrosta. Tällaisen kestävyysmurroksen toteuttaminen vaatii tuekseen ilmastopoliittisia toimia, joilla samanaikaisesti vauhditetaan päästöjä vähentävien toimintatapojen ja innovaatioiden käyttöönottoa ja puretaan kestävämpiä toimintatapoja tukevia rakenteita. Tietyt ilmastopoliitikan ohjauskeinot tai ohjauskeinojen yhdistelmät tiettyihin toimijoihin kohdistettuina voidaan arvioida oikeudenmukaisemmiksi kuin toiset. Tätä työpajaraporttia ja Ilmastopoliitikan oikeudenmukaisuus -hankkeen muiden osioiden tuloksia hyödynnetään ilmastopoliitikan oikeudenmukaisuuden arviointikysymyksiä käsittelevässä raportissa Kivimaa ym. 2023.

2. LIIKENNESEKTORIN ILMASTOPOLIITIIKKA

2.1. Työpajan kuvaus

Liikennesektorin ilmastopoliitikan oikeudenmukaisuutta koskeva työpaja järjestettiin kesäkuussa 2021. Venäjän laajamittainen hyökkäys Ukrainaan, laajat Venäjän vastaiset pakotteet sekä energian ja polttoaineiden tarjontaan ja hintaan liittyvät vaikeat kriisit eivät vielä silloin olleet tiedossa. Työpajaan osallistui 28 henkilöä mm. tutkimusorganisaatioista, maakuntien liitosta, teollisuudesta, kuljetusalalta, työmarkkinajärjestöistä, kunnista, järjestöistä, virastoista ja ministeriöistä. Työpajakeskustelut toteutettiin ryhmissä, joiden teemat valittiin etukäteen. Työpajan ensimmäisessä osassa pohdittiin ensin päätöksenteon prosessien oikeudenmukaisuutta. Toisessa osassa keskusteltiin eri toimiin liittyvistä oikeudenmukaisuusnäkökohdista. Liikenteen päästövähennystoimista keskusteltiin seuraavien teemojen alla: 1) henkilöliikenteen sähköistyminen, 2) vaihtoehtoiset polttoaineet, 3) hiilidioksidipäästöjen vähentäminen kuljetusalalla, 4) joukkoliikenteen ja jalankulun sekä pyöräilyn edistäminen, 5) liikenteen uudet palvelut sekä 6) liikenteen hinnoittelu ja verotus. Alla esitellään työpajassa esiin nousseita oikeudenmukaisuuskysymyksiä teemoittain sekä pohditaan kaikkia teemoja yhteisesti koskevia oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksia. Esitellyt kolme teemaa tuovat esille myös sen, miten eri hallinnon tasot (kunta, valtio, EU) ovat tärkeitä liikenteen oikeudenmukaisuuskysymysten edistämässä.

2.2. Yhdyskuntarakenne, kävely ja pyöräily sekä joukkoliikenne

Työpajassa oltiin yhtä mieltä siitä, että maankäytön suunnittelun tulee tukea kestäviä liikkumisen tapoja. Yhdyskuntarakenteen ja joukkoliikenteen suunnittelu nähtiin liikenteen ilmastopoliitikan tärkeinä osina. Tärkeitä näkökulmia olivat sekä hiilidioksidipäästöjen vähentämisen ylisukupolvinen oikeudenmukaisuus (hyötyjen ja kustannusten oikeudenmukainen jakautuminen sukupolvien välillä) että kaikenlaisten ihmisryhmien mahdollisuus liikkua (tunnustava oikeudenmukaisuus). Auton omistamiseen ja autoiluun keskittyvän keskustelun ohella nähtiin tarpeelliseksi huomioida vähävaraisimmat, lapset ja nuoret sekä vanhuksset. Työpajakeskusteluissa nähtiin, että pitkällä aikavälillä tulee luoda infrastruktuureja, joiden puitteissa ihmiset voivat kokonaan muuttaa liikkumisen tapoja. Uusia asuntoja tulee kaavoittaa kävelyn ja pyöräilyn vyöhykkeille. Autottomuus ei ole ongelma, jos kaikki palvelut pystytään saavuttamaan kävelyn ja pyöräilyn sekä joukkoliikenteen avulla.

Jalankulku ja pyöräily olivat kaikkien työpajaosallistujien mielestä kestäviä ja terveellisiä liikkumistapoja ja erityisen tärkeitä lapsille, vanhuksille ja vammaisille. Osallistujien mukaan mahdollisuuteen liikkua kävellen ja pyöräillen on sisäänkirjoitettuna oikeudenmukaisuus. Vanhusten toimintakyvyn säilyminen

on kansantaloudellisestikin erittäin tärkeää. Vanhusten kannalta on oikeudenmukaista, että palvelut ovat heillekin kävelyetäisyydellä. Kävelyn tulee olla vanhuksille turvallista kaikkina vuodenaikoina: helteellä tulee olla varjoisia pysähdyspaikkoja, ja liukkauden torjunta on tärkeää kylminä aikoina. Pyörätuolilla liikkuville pitää taata esteetön, laadukas ympäristö. Infrastruktuurin tulee olla helppokäyttöistä, niin että esimerkiksi 12-vuotias pyöräilijä tietää, mihin mennä.

“Se palvelee kyllä kaikkia käyttäjiä. Se on hyvä ympäristö ja houkutteleva ja turvallinen, kansanterveyshyötyjä laajemmallekin kuin pelkästään lapsi- ja nuorikohderyhmälle, eli myös iäkkäille, mutta sitten myös ihan aikuisväestölle.”¹

Joukkoliikenteen edistämistoimet nähtiin lähtökohtaisesti oikeudenmukaisina. Hyvän joukkoliikenteen ajateltiin vähentävän liikenneköyhyttä eli sitä, että ihmisillä ei ole varaa liikkua välttämättömän asioinnin ja hyvinvoinnin edellyttämien tarpeiden mukaisesti. Lisäksi joukkoliikenteen nähtiin edistävän turvallisuutta. Työpajan osallistujien mukaan joukkoliikenteen tulisi olla sujuvaa ja käytettävissä ympäri vuorokauden, jotta eri ihmiset huomioiva liikkumisen oikeudenmukaisuus toteutuisi.

“Sun pitää kiertää maitolaiturit bussin kyydissä tai odotella jossain pysäkillä seuraavaa vuoroa, niin eihän kukaan semmost käytä.”

Vaikka valtiotasolta jonkin verran epäsuorasti vaikutetaan kaupunkirakenteeseen, kävelyyn ja pyöräilyyn sekä julkiseen liikenteeseen, tapahtuu julkisen ja kevyen liikenteen ohjaus pääsääntöisesti kuntatasolla. Kuntatasolla tarvitaankin rohkeita ajattelijoita kaikki liikkujat huomioivaan liikenteen infrastruktuurin kehittämiseen, koska osassa kuntia esimerkiksi pyöräilyn edistämistä vielä vastustetaan. Kunnassa tulisi olla kävelyn ja/tai pyöräliikenteen edistämishjelma, jota ei tulisi nähdä pelkästään liikennepolitiikkana vaan myös terveys- ja hyvinvointipolitiikkana. Valtion suunnalta työpajaosallistujat toivoivat vahvempaa otetta kuntien ohjaamiseen, sillä myös valtio voi omalta osaltaan kannustaa kuntia kevyen liikenteen kehittämiseen.

2.3. Vähävaraisten yksityishenkilöiden sekä kuljetusyritysten tukeminen

Jo ennen nykyistä energiakriisiä järjestetyssä liikennetyöpajassa oikeudenmukaisuuden nähtiin vaativan sitä, että haavoittuvassa asemassa olevat toimijat saavat yhteiskunnalta taloudellista tukea siirtymässä vähäpäästöiseen liikenteeseen. Nykyinen inflaatio on nostanut tukien tarpeen entistä vahvemmin keskusteluun.

Työpajassa tuen tarpeen huomioinnin tunnistettiin olevan osa oikeudenmukaista tukipolitiikkaa, ja yksityishenkilöiden osalta ihmisen tulojen ja asuinpaikan nähtiin vaikuttavan tuen tarpeeseen. Työpajassa ehdotettiin, että tuki voisi kohdistua alimmissa tuloluokissa oleville henkilöille, jotka asuvat haja-asutusalueilla tai ovat liikuntarajoitteisia (kytkeytyen tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen, joka korostaa haavoittuvimmassa asemassa olevia). Keskusteluissa nähtiin, että tukea voisi esimerkiksi allokoida välttämättömään liikkumiseen, ja tuen tulisi alentaa vähäpäästöisen liikkumisen hintaa mielellään reaaliaikaisesti eikä vasta seuraavana vuonna verotuksessa.

Sähköajoneuvojen hankintatukia ei nähty välttämättä kustannustehokkaana päästövähennyskeinona. Varakkailla nähtiin olevan kiinnostusta ja rahaa sähköautoihin ja -pyöriin ilman tukiakin - toisaalta

¹ Raportissa lainatut sitaatit ovat kyseisen sektorin työpajakeskusteluista.

varakas laittaa sähköajoneuvoon myös paljon omaa rahaa, ja teoriassa yhteiskunnat tuet valuvat käytettyjen ajoneuvojen markkinoilla myös vähävaraisemmille talouksille. Käytettyjen sähköajoneuvojen hinnat ovat kuitenkin nousseet jopa uusien ajoneuvojen hintoja korkeammalle.

“Vähävaraisempi talous voi ostaa käytettynä ja sit sen saa halvemmalla... ihan samaa logiikkaa ... koko yhteiskunta täynnä ... kohtuullisen hyväksytyy.”

Kuljetusyrityksille kalusto ja polttoaine tai käyttövoima ovat keskeisiä tekijöitä kilpailukyvyssä, mistä puolestaan riippuu kuljetusyritysten työntekijöiden toimeentulo. Työpajassa tuotiin esiin, että kuljetustuessa voisi olla päästökomponentti, ja että sähkön lisäksi kaasun ja biokaasun käyttöä polttoaineena voitaisiin tukea.

2.4. Toimitusketjujen ihmisoikeuskysymykset

Sähköajoneuvot tarvitsevat akkuja, ja akut mineraaleja. Akkumineraalikaivoksiin liittyvistä ihmisoikeusongelmista keskusteltiin työpajassa kytkeytyen globaaliin oikeudenmukaisuuteen. Esimerkiksi kongolaisten lasten tiedettiin louhivan mineraaleja kaivoksissa. Laajemmin kaikkiin toimitusketjuihin liittyvät ihmisoikeuskysymykset ovat tärkeitä, sillä suomalaiset yritykset ja kuluttajat ovat osa globaaleja arvoketjuja. Keskusteluissa todettiin myös, että sekä akkumineraalien että fossiilisten polttoaineiden tuotannossa pilataan myös luontoa ja ympäristöä. Sähköautoihin liittyvien kaivosten epäoikeudenmukaisuusongelmat ovat pitkälti samoja kuin fossiilitalouden kaivosten. On tärkeää ehkäistä epäoikeudenmukaisten käytäntöjen siirtymistä ja uusien epäoikeudenmukaisten käytäntöjen syntymistä siirryttäessä yhdestä systeemistä toiseen.

“Se koboltin alkuperä ei saa missään nimessä olla hidaste liikenteen sähköistymiselle, mutta se pitää ... hoitaa tässä rinnalla.”

Erityisesti EU-sääntely nähtiin ratkaisuna ihmisoikeus- ja ympäristöongelmiin. EU:ssa on yritys vastuulaki valmisteilla. Suomalaiset yritykset voivat sääntelyn kiristyessä hyötyä siitä, että esimerkiksi suomalaisissa kaivoksissa ei käytetä lapsityövoimaa.

Taulukko 1. Liikennesektorin työpajassa esiin nousseet oikeudenmukaisuuskysymykset

Jako-oikeudenmukaisuus	Tunnustava oikeudenmukaisuus	Menettelytapojen oikeudenmukaisuus
Ilmastonmuutoksen ja sen torjunnan kustannusten jakautuminen nykyisille ja tuleville sukupolville Kestävän liikkumisen tukien jakautuminen: • Vähävaraisten kansalaisten tukeminen • Joukkoliikenne • Sähköajoneuvojen hankintatuet	Ketkä huomioidaan? • Vähävaraiset kuluttajat • Eri alueiden asukkaat, pitkät työmatkat • Lapset, vanhukset ja vammaiset liikkujina • Tulevat sukupolvet ilmastonmuutoksesta kärsijöinä • Tulevat sukupolvet liikennejärjestelmän käyttäjinä	Oikeaan tietoon perustuva päätöksenteko Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon
Globaali oikeudenmukaisuus: Kaivostyöntekijöiden työolot ja kaivosten ympäristökysymykset		
Perus- ja ihmisoikeudet: Oikeus asua ja liikkua eri puolilla Suomea, oikeus työhön ja toimeentuloon, kaivostyöntekijöiden ihmisoikeudet, kaivosalueen ihmisten oikeus terveelliseen ympäristöön		

3. ENERGIASEKTORIN ILMASTOPOLITIikka

3.1. Työpajan kuvaus

Energiasektorin ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuutta koskeva työpaja järjestettiin maaliskuussa 2022. Työpajan ajankohta oli välittömästi Venäjän hyökkäyksen jälkeen, ja täten alkuvuoden tapahtumat heijastuivat keskusteluihin epävarmuutta lisäävänä tekijänä. Työpajakeskustelut toteutettiin ryhmissä, joiden teemat oli valittu etukäteen. Keskustelua pohjustettiin toimittamalla osallistujille tutkijoiden kokoama lyhyt taustamateriaali kaikista teemoista ennen työpajaa. Teemoiksi valittiin ajankohtaisuuteen perustuen lämmitystapamurros, tuulivoima sekä energiantuotannon uudet teknologiat: vety ja pienydinvoima. Työpajaan osallistui 19 henkilöä muun muassa tutkimuksen, yritysmaailman, kolmannen sektorin ja valtiohallinnon edustajina. Osallistujat olivat valinneet kiinnostavimman teeman ilmoittautuessaan työpajaan, ja hankkeen tutkijat ohjasivat keskustelua fasilitoimalla. Alla esitellään työpajassa esiin nousseita oikeudenmukaisuuskysymyksiä teemoittain sekä pohditaan kaikkia teemoja yhteisesti koskevia oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksia.

3.2. Lämmitystapamurrokseen tietoa ja tukea

Lämmitystapamurros oli suosituin aihe keskustelijoiden etukäteisvalinnassa. Lämmitystapamurroksen oikeudenmukaisuuden katsottiin kytkeytyvän siihen, että tunnistetaan haavoittuvammassa asemassa olevat kuluttajat.

Työpajakeskustelussa käsiteltiin esimerkiksi lämmitysjärjestelmän valinnan vaikeutta. Ratkaisuja on useita, ja asumisen muoto vaikuttaa siihen, mikä lämmitystapa on järkevin tai toteuttavissa. Keskusteluissa tuli esiin, että kaikilla ihmisillä tai kotitalouksilla ei ole resursseja ja voimavaroja käsitellä monimutkaista tietoa. Lämmitystavan muuttamiseen liittyvä tieto saattaa olla hankalaa, vaikka tukea on rahamääräisesti paljon saatavilla. Vanhoja, energiaremonttia kaipaavia taloja asuttavat usein ikäihmiset. Tiedon saavutettavuuden, luotettavuuden ja ajantasaisuuden nähtiin olevan tärkeitä oikeudenmukaisuuden kannalta. Hyvin toimeentulevat omakotiasujat ovat innokkaimpia lämmitystapamuutoksen toteuttajia. Sen sijaan kerrostaloasujien ja erityisesti vuokralla asujien on hankalaa toteuttaa lämmitystapamuutoksia ja hyötyä niiden kustannuksia alentavista vaikutuksista. Erityisesti nuorten ja vuokralla asuvien mahdollisuuksia vaikuttaa omaan lämmitysmuotoonsa toivottiin parannettavan.

Pitkäjänteinen ja poikkihallinnollinen yhteistyö nostettiin tärkeäksi oikeudenmukaisuutta lisääväksi tekijäksi lämmitystapamurrosta koskevassa politiikassa. Keskustelijat eivät olleet varmoja siitä, mikä olisi paras taho, jonka puoleen kansalaiset voisivat kääntyä tietoa ja tukia hakeakseen.

“Voisi ... ennakkoluulottomastikin pohtii, mikä olisi kansalaisen näkökulmasta fiksuin, järkevin, luontevin viranomainen, jolta saisi tämän ... joilta saa tätä neuvontaa ... kuntien ja valtion ikuinen kädenvääntö reviiristä.”

3.3. Tuulivoiman hyötyjen ja haittojen tasaamisesta

Tuulivoimaa koskevassa työpajassa käsiteltiin tuulivoimaa yhtenä varmuudella kasvavana energiamuotona. Tuulivoiman lisäämiseen liittyen työpajassa nousi kuitenkin esiin monia kipukohtia liittyen eriarvoisuuteen päätöksenprosesseissa ja hyötyjen sekä haittojen epätasaiseen jakautumiseen kansallisesti. Tuulivoiman tuotanto liittyy keskeisesti vähähiilisen energiajärjestelmän (ja tätä kautta ylisukupolvisen ilmasto-oikeudenmukaisuuden) edistämiseen sekä sähkön kuluttajahinnan alentamiseen. Työpajakeskustelut käsitelivät erityisesti kuntien ja paikallisten asukkaiden näkökulmaa, saamelaisten oikeuksia sekä tuotannon luontovaikutuksia.

Tuulivoiman hyötyjen ja haittojen jakautuminen herätti keskusteltua. Haittoja nähtiin potentiaalisesti aiheutuvan voimala-alueella ja sen läheisyydessä. Myös kuntien välillä saatetaan kokea epäoikeudenmukaisena, jos voimalamaakunta saa hyödyt (eli verotulot) ja naapurikunta pelkäänsä mahdollisia haittoja. Jos Lapissa tuotetaan energiaa muualle maahan ilman että Lappi hyötyy, se voidaan keskustelijoiden mukaan kokea epäoikeudenmukaisena. Edelleen maanomistajien välillä voidaan epäoikeudenmukaisena kokea se, että voimala-alueen maanomistaja saa vuokratulot, mutta naapurimaanomistaja pelkäänsä haitat. Ratkaisuksi nähtiin koordinaatio sekä hyötyjen ja haittojen tasaaminen.

Lapissa tuulivoiman oikeudenmukaisuuskysymyksiin kietoutuvat vahvasti alkuperäiskansan oikeudet harjoittaa omaa perinteistä ammattiaan, poronhoitoa. Aluekiistat poronhoidon ja muun maankäytön välillä ovat hankalia. Kukaan keskustelijoista ei kuitenkaan kiistänyt alkuperäiskansan oikeuksia. Tuulivoimapuiston rakentamatta jättäminen porotalouden vuoksi nähtiin mahdollisesti luovan paineita rakentaa tuulivoimaa muualle Suomeen. Esiin nostettiin ero saamelaisten poronhoidon ja muiden

ihmisten harjoittaman peronhoidon välillä, ja näillä nähtiin olevan kulttuurisesti ja sosiaalisesti erilainen painoarvo.

Energian tuottaminen Suomen sisällä nähtiin oikeudenmukaisuuden kannalta lähtökohtaisesti hyvänä asiana, kun vastuu energiatuotannon haitoista näkyy ja tuntuu konkreettisesti siellä, missä energiaa tarvitaan. Tuulivoimaa nähtiin välttämättä tarvittavan.

“Tosi tärkeätä olis pystyä kertomaan että tilanne on se että meidän on pakko hyväksyä jotain hyvin laajamittaista uutta energiantuotantoa jolla on maankäyttövaikutuksia ja oikeudenmukaisuusvaikutuksia”

Keskustelussa huomioitiin myös maa- ja merituulivoimasta aiheutuvat mahdolliset ympäristö- ja luontohaitat. Esimerkiksi maanpäälliseen ja merenalaisen biodiversiteetin suojelemisen koettiin olevan keskeistä. Tuulivoiman oikeudenmukaisuudessa ei siis ole kyse pelkästään ihmisistä.

3.4. Ydinvoima-alakin toivoo tukea

Ydinvoimaa käsittelevässä ryhmässä nousi esiin huoli erilaisten energiamuotojen epätasa-arvoisesta käsittelystä politiikan teossa ja julkisessa keskustelussa. Ydinvoiman koettiin saavan osakseen negatiivista huomiota, kun taas vaikkapa tuulivoimaa katsottiin kehystettävän usein vain hyvänä asiana. Tämän nähtiin vääristävän potentiaalisesti myös liiketoimintaa ja investointeja. Laaja-alaisempaa arviointia nähtiin tarvittavan niin ydinvoima-alalle kuin laajemminkin energiasektorille.

“Tulis tällainen pikakanava tietyille hankkeille ... peräänkuuluttaisin teknologianeutraaliutta, katse siinä päästöttömässä ... kohdeltais kaikkia päästöttömiä tuotantomuotoja samalla tavalla ... oikeudenmukaisuusmielessä ... selkeä epäkohta että pelkästään tuulivoimaan.”

Tiedon saavutettavuus, ajantasaisuus ja tarkkuus nousivat esille, kun ydinvoima-ala on ottamassa askelia pienten ydinvoimaloiden kehityksessä. Esimerkiksi pienydinvoimala-käsitteen pohdittiin olevan harhaanjohtava, sillä tällaista käsitettä ei ole määritelty, ja voimalat voivat olla käytännössä kooltaan minkä tahansa kokoisia. Keskustelussa tuotiin esiin, että päätöksentekijöillä tulisi olla tässäkin asiassa ajantasainen tieto koskien ydinvoimalateknologiaa ja sen mahdollisuuksia, eikä keskustelua tulisi rajata liikaa ennen skenaariolaadintaa. Asiantuntijatiedon koettiin myös olevan osin kapeaa ja keskittyvän pienen joukon käsiin, mikä voi olla epäreilua, ja vaikuttaa rahoitukseen, suunnitteluun ja työllistymiseen eri aloilla sekä vääristää valtarakenteita. Uusien innovaatioiden pääsy markkinoille todettiin hankalaksi, sillä byrokratian kiemurat nähtiin monimutkaisiksi. Ydinvoima-alallakin nähtiin tarpeellisiksi ohjaukseen, jotka edistävät toimialan kehittymistä.

“Olen useammalta päättäjältä kuullut, että esimerkiksi pienreaktoreita ei tule ennen kuin joskus 2040-2050 -luvulla, ja kun olen kysynyt että mistä he ovat tietonsa saaneet ... kuka tällaisia juttuja kertoo”

“Miten valtiolta voi ohjaukseinolla ... ohjata uuden teknologian ... yleistymiseen, se on sellaista keskustelua mitä ei pienydinvoimalan kohdalla olla vielä käyty”

Työolojen oikeudenmukaisuuttakin käsiteltiin. Ydinvoimaloiden työntekijöillä tulee olla asianmukaiset työolosuhteet, samoin ydinvoiman liitännäisteollisuudessa työskentelevillä. Kansainväliset toimitusketjut ja niiden oikeudenmukaisuuden arviointi ja valvonta todettiin keskusteluissa tärkeiksi. Uraanikaivoksiin katsottiin liittyvän samat ongelmat kuin muihinkin kaivoksiin (esimerkiksi tuulivoimala

tarvitsee maametalleja magneetteihin). Keskustelijat olivat sitä mieltä, että ydinalla valvotaan orjatyön ja lapsityön kieltoa.

“Vaihdetaan johonkin muuhun energiantuotantomuotoon niin aina joku kärsii.”

Ydinonnettomuusriskin ja ydinjätteiden sijoittamisen oikeudenmukaisuuskysymyksistä ei keskusteltu, mutta ydinvoiman ja uraanikaivosten ympäristö- ja luontohaitat mainittiin ohimennen.

3.5. Vetytalouden vastuu- ja velvollisuustahojen selvittäminen

Vetykehittelyyn liittyvässä keskustelussa oikeudenmukaisuuskysymykset liittyivät etenkin vastuullisen tahon määrittämisen ongelmiin. Vetytalous on investointi-intensiivinen ala ja siihen liittyy investointiriskejä. Ulkomaista pääomaa tarvitaan, jotta energian varastointiin ja siirtoon saadaan kehitettyä kilpailukykyisiä ratkaisuja. Osa keskustelijoista näki Suomen liittymisen Natoon rauhoittavan ulkomaisia sijoittajia, jotka hyökkäyssodan jälkeen ovat pohtineet uudelleen Suomea sijoituskohteena. Nato-jäsenyyden vaikutuksista keskustelijat eivät kuitenkaan olleet yhtä mieltä. Keskustelu siitä, kuka ylipäänsä saa tai voi investoida suomalaiseen energiateollisuuteen, nousi esiin. Keskustelussa tuotiin esiin huoli, että ulkomainen pääoma saattaa kerätä Suomesta hyödyt, jättää haitat ja karata sitten muualle.

“Puhutaan investorista, joka tulee ja rakentaa vety- tai ydinvoimalan tai tuulipuiston suomalaiseen metsään, pieneen kuntaan, paikkaan, johon ihmiset on muuttaneet - rauhalliseen paikkaan, ja kaikki tuotot menevät sinne ulkomaille ... niin eikö se myös ole oikeudenmukaisuuskysymys, että kun siitä ei valu sinne paikalle juuri mitään silloin?”

Vety on tapa varastoida energiaa, mutta energia tulee ensin tuottaa jollakin tavalla. Tiedon saavutettavuus, ajantasaisuus ja tarkkuus liittyen eri energiantuotantomuotoihin olivat siten esillä myös vetykeskustelussa. Tavoitteeksi nähtiin vedyn tuottaminen uusiutuvilla energianlähteillä. EU-tason päätökset liittyen vetytalouden kehitykseen todettiin vaikuttavan Suomeen, ja tiedon laatu EU-tasolla herätti keskustelua. Koettiin, että lobbauksella on liikaa valtaa, ja objektiivista tiedontuottajaa kaivattiin. Epävarmuutta koskien yksittäisiä tutkijoita kohtaan nostettiin esiin.

“Meillä ei yhteiskunnassa ole hirveästi määrärahoja riippumattomiin selvityksiin vaan aika usein ... lobbarit tekee ne ison rahan selvitykset.”

“Samaan hengenvetoon voidaan todeta, ettei meillä ole riippumattomia tutkijoitakaan olemassa ... ollaan nähty aika vahvasti se, että tässä on joillakin tutkimusryhmillä ihan muita agendoja.”

Taulukko 2. Energiasektorin työpajassa esiin nousseet oikeudenmukaisuuskysymykset

Jako-oikeudenmukaisuus	Tunnustava oikeudenmukaisuus	Menettelytapojen oikeudenmukaisuus
Olellaiset huomioitavat asiat: Aluetalous, alueen elinvoimaisuus, energiantuotannon hyötyjen ja haittojen jakautuminen (tuulivoima, ydinvoima) Maankäyttökysymykset (tuulivoima, porotalous) Huoltovarmuus (pienydinvoima ja tuulivoima) Kansalaisten eritasoiset tiedot ja taidot, asuinmuoto ja -paikka, sekä varallisuus suhteessa ratkaisuihin ja tukiin (lämmitystapa) Epäoikeudenmukaisuuksien lieventäminen: Maisema- ja meluhaittojen kompensointi (tuulivoima) Ennallistamistoimenpiteet (tuulivoima) Häiriöiden korjaus, ennakointi ja huolto: vastuu (tuulivoima) Tuki- ja tiedonjakomekanismit lämmitystapamurroksen oikeudenmukaisuuden edistämiseksi	Ketkä huomioidaan? Lapset ja nuoret (eivät voi vaikuttaa useinkaan lämmitys- tai energiamuotoon vuokralaisina) Vanhukset (vanhentunut talokanta, lämmitystapa) Sukupuoli (energia yleensä miesvaltainen ala) Koulutus- ja sosioekonominen tausta (lämmitystapa) Alueelliset erot mahdollisuuksissa (tuulivoima) Alkuperäiskansan oikeudet kulttuuriin ja toimentuloon Luonto itseisarvona Ylisukupolvisuus	Tiedon saatavuus ja ajantasaisuus Energiamuotojen välinen arvo- ja normilatauma Hallinnon vs. tuen saajan näkökulma (lämmitystapa) Prosessien monimutkaisuus ja hitaus (ydinvoima ja vety) Tukien jatkuvuus, pitkäjänteisen suunnittelun mahdollistaminen Yksityisen sektorin menettelytavat, palveluntarjoajien luotettavuus Yhteiskehittäminen Alkuperäiskansojen osallistuminen
Globaali oikeudenmukaisuus: Eri maiden työolot, maapallon kantokyvyn huomioiminen kaikkialla		
Perus- ja ihmisoikeudet: Lasten ja nuorten oikeus elämään, terveyteen ja terveelliseen ympäristöön, alkuperäiskansan oikeus kulttuuriin ja toimeentuloon, maanomistajat ja omaisuuden suoja		

4. RUOKASEKTORIN ILMASTOPOLITIikka

4.1. Työpajan kuvaus

Ruokasektorin ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuutta tarkasteltiin Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittaman Just food-hankkeen vuosina 2019–2021 järjestämän laajan sidosryhmäprosessin pohjalta. Hankkeessa järjestettiin ruokajärjestelmätoimijoille yhteensä kolme laajempaa politiikkadiologia sekä 13 fokusryhmäkeskustelua. Liikenne- ja energiatyöpajoista poiketen Just food-hankkeen työpajoissa hyödynnettiin murrospolkuajattelua, jossa ruokamurros kohdistettiin maankäytön, ruokavalioiden ja teknologiamurroksen tulevaisuusvisioihin (Kaljonen ym. 2022). Työpajoissa pohdittiin kutakin murrosta edistäviä oikeudenmukaisia politiikkakeinoja. Tuloksista voi lukea lisää lähteistä Paloviita ym. 2021, Huttunen ym. 2022a ja Kaljonen ym. 2022.

4.2. Keskiössä huoltovarmuus, viljelijöiden toimeentulo ja ravitsevan ruuan saatavuus kaikille

Oikeudenmukaisen politiikan tekemisen kannalta tärkeimmät huolehdittavat asiat kytkeytyivät keskusteluissa nykyisenkin ruokapolitiikan painottamiin huoltovarmuuteen ja siihen kytkeytyvään ravitsevan ruuan saatavuuteen kaikille sekä erityisesti viljelijöiden toimeentulosta huolehtimiseen. Huoltovarmuus ja viljelijöiden toimeentulo kytkeytyivät yhteen kotimaisen ruuan tuotannon ylläpidon tärkeyden korostamisena. Tämä tarkoittaa esimerkiksi huolta huoltovarmuuden kannalta tärkeänä pidetyn eläintuotannon mahdollisuuksista ruokavalioiden muuttuessa, tai turvemaiden viljelyn puolustamista huoltovarmuusnäkökulmasta.

“Tämä paljon parjattu nauta, se on valitettavasti kaikista toimintavarmin ja ilmastovarmin kuitenkin ihmiselle tärkeän proteiinin tuottajana. Jos me oltaisiin ainoastaan kasvisvaihtoehtojen varassa niin, täällä saattais pian tulla nälkä, jos muualla laitetaankin sitten ruokasäiliöt kiinni ja omaan käyttöön ainoastaan ... toki nää on tälläsiä aika hurjia skenaarioita mutta, mun mielestä reiluuden nimissä myöskin ... kotimainen ruokaturva on tärkeä asia pitää huolta.”

Keskusteluissa peräänkuulutettiin selkeitä ja toimintavarmoja vaihtoehtoja, mikäli eläintuotannosta siirrytään enemmän kasvituotantoon. Toisaalta huolta kannettiin ylipäättään maanviljelyn kannattavuudesta Suomessa ja siitä, mahdollistaako kasvituotanto riittävän toimeentulon. Siirtymä kasvipainotteisempaan ruokavalioon voi keskustelijoiden mukaan asettaa myös haasteita kuluttajille, joiden tulee pystyä koostamaan ravitsemuksellisesti tasapainoisia aterioita uusilla raaka-aineilla. Myös ruuan hinnan nousu murroksen myötä aiheutti huolta. Poliitiikka ei saisikaan hankaloittaa ruuan saatavuutta. Lisäksi kestävä ruokailu ei saisi olla vain varakkaiden mahdollisuus.

“Vaikka viestitään kuluttajille näistä uusista tuotteista ja niiden kestävydestä ja valinnoista, niin täytyy muistaa ne taloudelliset realiteetit, mitä kuluttajilla on oikeesti siinä, et ainahan ei pysty, vaikka kuin haluaisi tehdä niitä arvojen mukaisia valintoja, niin niihin ei sit oo mahdollisuutta.”

4.3. Mahdollistamista halutaan mieluummin kuin sääntelyä

Reilun ruokamurroksen politiikkakeinoissa kannatettiin murroksen mahdollistamisen tukemista enemmän kuin kestävämmän toiminnan tiukkaa sääntelyä.

“Kyllähän me rajotetaan nyttenki vesialueilla viljelyä ja muuta nii, onhan siihen keinoja, mut kyl se vähän väärä tie on. Ennemmin sillä ohjauksella ja neuvonnalla.”

Keskustelijat peräänkuuluttivat positiivisia taloudellisia kannustimia uusien toimintatapojen omaksumiseen viljelyssä ja tukea innovaatioiden kehittämiseen ja käyttöönottoon sekä tutkimukseen. Toisaalta keskusteluissa painotettiin toimintakykyjen ja -mahdollisuuksien parantamista lisäämällä koulutusta, neuvontaa ja helposti sovellettavan tiedon saatavuutta. Esimerkiksi viljelijät tarvitsisivat konkreettista tietoa siitä, miten tuotantotapoja voi muuttaa vähemmän päästöjä tuottaviksi. Vastaavasti kuluttajat kaipaivat selkeää ja vertailukelpoista tietoa tuotteiden ilmastovaikutuksista sekä tietoa kasvisruuan valmistuksesta. Kuluttajien osalta esiin nousi myös tuuppaus kohti kestävästä kuluttamisesta esimerkiksi kauppojen tai ruokapalvelujen tuotesijoittelun avulla. Ruokatottumusten muuttaminen tulisi tehdä mahdollisimman helpoksi ja tähän tarvitaan myös uusia tuoteinnovaatioita.

”Jos sä lähdet siitä et sä kuorit porkkanoita, lanttuja ja perunoita ja muita niin, kuinka moni sen työpäivän päätteeks rupee tekemään sitä, mut se että jos sulla on valmiita annoksia esimerkiksi joissa on ne kasvikset, sanot vaikka urheilemaan lähtevälle lapselle että lämmitä tosta, tai sit sä avaat jonkun pakastepussin ja pistät valmiita kasviksia johonkin, niin sehän on jo hirveen hyvä juttu. Et sulla on semmosia niinku helppoja vaihtoehtoja.”

Maatalouden ilmastopäästöjen vähentämisessä turvemaat ovat keskeisessä asemassa. Niiden sääntelyä koskevat oikeudenmukaisuuskysymykset puhututtivat paljon keskusteluissa. Yli 40 prosenttia ruokajärjestelmän päästöistä on peräisin turvemailta. Turvemaiden osuus Suomen peltoalasta on vain runsas kymmenes, mutta ne ovat keskittyneet länsirannikolle ja maan pohjoisosiin. Näillä alueilla maatalous ja elintarviketeollisuus ovat usein myös merkittäviä työllistäjiä (Kaljonen ym. 2022). Keskusteluihin osallistuneet viljelijät suhtautuivat hyvin vastentahtoisesti turvemaiden viljelystä luopumiseen tai niitä koskevaan kiristyvään sääntelyyn. Teknologian kehitys, hinta- ja kustannuspaineet yhdessä korkeiden tukien ja ympäristöluvista edellytetyjen lannanlevitysalavaatimusten kanssa ovat luoneet tilanteen, jossa turvemaita on edelleen raivattu tuotantokäyttöön. Keskusteluissa korostettiin, että turvemaiden sääntelyssä ja kannustimien suunnittelussa tilojen erilaiset olosuhteet ja mahdollisuudet toimenpiteiden toteuttamiseen on huomioitava paremmin. Jako-oikeudenmukaisuuden lisäksi on huomioitava siten myös tunnustava oikeudenmukaisuus.

Uusien elintarvikeinnovaatioiden käyttöönottoa helpottamaan tarvittaisiin keskustelijoiden mukaan myös sääntelyn mukauttamista, jotta voidaan tasapuolisemmin huomioida erikokoisten yritysten mahdollisuudet. Esimerkiksi uusielintarvikelupaprosessia pidettiin pienille yrityksille hyvin raskaana. Pienet yritykset ja start-up-yritykset tarvitsisivat myös kohdennettua neuvontaa erilaisista vaatimuksista, jotta ne voisivat paremmin toimia samalla viivalla suurten, jopa monikansallisten yritysten kanssa. Lisäksi esiin nostettiin avoin data ja tietojärjestelmien yhteensopivuus, joka tukisi myös erilaisten toimijoiden mahdollisuuksia kehittää innovaatioita ja päästä markkinoille.

Olemassa olevan politiikkaohjauksen nähtiin jossain määrin hankaloittavan murrosta myös maataloudessa. Maataloustukijärjestelmä on kankea ja perustuu ajatukseen maatalouden tukemisesta ruuantuotannon sijaan. Järjestelmän muuttamista reilusti pidettiin kuitenkin hyvin haastavana.

4.4. Ympäristövaikutuksien kokonaisvaltaisesta arvioinnista

Ruokajärjestelmätoimijoiden keskusteluissa painotettiin ilmastovaikutusten olevan vain yksi osa laajempia ympäristövaikutuksia. Ympäristövaikutukset tulisikin pyrkiä huomioimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, ja tarvitaan lisää ymmärrystä ilmastotoimien muista ympäristövaikutuksista.

“Katsotaan vaan ilmastonäkökulmasta ... jos miettii meidän maapeitteitä niin halutaanko me sitten lisää 300 tuhatta tai 650 tuhatta hehtaaria metsää jos meillä nyt jo maa-alasta on 75 prosenttia metsää ... tulee tällaiset monimuotosuuskysymykset ja muut ehkä kestävyYTEEN liittyvät kysymykset vastaan.”

Globaalin oikeudenmukaisuuden kysymykset eivät sen sijaan saaneet keskusteluissa paljoa painoarvoa, vaan osallistujat keskittyivät pohtimaan asiaa Suomessa asuvien ihmisten kannalta ja globaalit huolet olivat hyvin kansallisesti värittyneitä. Globaalista näkökulmasta esiin nousi esimerkiksi huoli suurten ylikansallisten yritysten vallan kasvusta uuden ruokateknologian myötä ja tätä kautta kansallisen politiikan merkityksen väheneminen. Keskusteluissa korostuivat myös näkemykset kotimaisen ruuantuotannon vähäisistä ympäristövaikutuksista tuontiruokaan verrattuna ja tätä kautta kotimaisen ruuan suosimista pidettiin perusteltuna.

4.5. Ruokajärjestelmän nykyiset epäoikeudenmukaisuudet haaste murrospolitiikalle

Nykyisen ruokajärjestelmän ongelmat olivat keskeinen teema keskusteluissa. Tulonjako ruokajärjestelmässä nähtiin epäoikeudenmukaisena erityisesti viljelijöiden kannalta. Vastaavasti kaupan asema nähtiin liian vahvana. Ruokamurroksen ja reilun ruokapolitiikan toivottiinkin vastaavan oikeudenmukaisella tavalla paitsi ilmastomuutoksen haasteeseen, myös ratkovan nykyisen ruokajärjestelmän oikeudenmukaisuusongelmia.

“Tästä koko ketjun oikeudenmukaisuudesta niin, koen myös niin että, viljelijät on vähän tän järjestelmän uhreja. Kun on aina vaadittu halvempaa ja halvempaa ja kuluttajat on sitä halvempaa ja halvempaa ostanu niin sitä on sitten revitty ja tavallaan sille luonnolle ei oo sitten jääny mitään. Nyt se tavallaan kostaantuu, kun viljellään turvepeltoja ja hiiltä vapautuu. Mutta se on käytännössä ollu se suunta, että muuta vaihtoehtoa ei oo ollu ku laajentaa. Ei tää koko ketju ole oikeudenmukainen siinä mielessä.”

Olemassa olevat vahvat oikeudenmukaisuusongelmat asettavatkin haasteen reilun murroksen politiikalle, sillä niitä on vaikea täysin ulkoistaa ilmastopolitiikasta. Vaarana on olemassa olevien epäoikeudenmukaisuuksien vahvistaminen ja normalisointi. Keskusteluissa peräänkuulutettiin koko ruokajärjestelmän ja kaikkien toimijoiden jaettua vastuuta ilmastotoimista. Jos murros tarkoittaa käytännössä viljelytapojen muutosta, ei vastuun ja kustannusten tästä muutoksesta tule kohdistua ainoastaan viljelijöille, vaan myös muiden toimijoiden on tuettava muutosta.

Taulukko 3. Ruokasektorin työpajassa esiin nousseet oikeudenmukaisuuskysymykset

Jako-oikeudenmukaisuus	Tunnustava oikeudenmukaisuus	Menettelytapojen oikeudenmukaisuus
Olellaiset huomioitavat asiat: Huoltovarmuus Ravitsevan ruuan saatavuus Toimeentulo ruokaketjussa (erityisesti viljelijät) Olemassa olevien epäoikeudenmukaisuuksien lieventäminen: Tasaisempi tulonjako ruokaketjussa Ilmastopolitiikan haittojen minimointi: Haitallisia vaikutuksia sisältäviä keinoja vältettävä, siirtymäajat voivat olla tarpeen	Ketkä huomioidaan? Erilaisessa sosioekonomisessa asemassa olevat kuluttajat Lapset ja vanhukset Erilaisilla alueilla tilaa pitävät viljelijät Viljelijöiden työn tunnustaminen Miten haavoittuvien ryhmien tunnustamista parannetaan? Vastakkainasettelun välttäminen ja lieventäminen yhteiskunnallisessa keskustelussa	Tiedon riittävä saatavuus päätöksenteon tueksi Eri toimijoiden yhteistyö tärkeää oikeudenmukaisemman lopputuloksen aikaansaamisessa.
Globaali oikeudenmukaisuus: Ei noussut keskusteluissa tärkeäksi		
Perus- ja ihmisoikeudet: Oikeus työhön ja toimeentuloon, omaisuuden suoja, elinkeinovapaus, oikeus elämään ja terveyteen (ravitseva ruoka)		

5. MENETTELYTAPOJEN OIKEUDENMUKAISUUS ILMASTOPOLITIIKASSA

Tämä osio vetää yhteen liikenne-, energia- ja ruokasektoreiden työpajoissa käsitellyt asiat menettelytapojen oikeudenmukaisuudesta. Nämä teemat käsitellään yhdessä, sillä eri sektoreilla voidaan hyödyntää samankaltaisia osallistavia menettelytapoja ja kohdata saman tyyppisiä osallistumiseen liittyviä ongelmia. Kaikilla sektoreilla päätöksenteon odotetaan perustuvan oikeaan tietoon.

5.1. Ilmastopolitiikan tulee pohjautua tietoon ja sidosryhmien kuulemiseen

Työpajoissa nostettiin esiin tutkitun tiedon merkitys päätöksenteon perustana. Tämä korostuu erityisesti ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuudessa, sillä mahdollisia haitallisia seurauksia aiheuttavien politiikkatoimien on tärkeää onnistua itse tavoitteessaan, eli päästöjen vähentämisessä. Lisäksi erityisesti ruokakeskusteluissa nostettiin esiin tarve ymmärtää laajasti politiikan seurauksia esimerkiksi muiden ympäristövaikutusten kuin ilmastovaikutusten osalta. Oikeudenmukaisen politiikan ajateltiin pyrkivänkin ikään kuin kokonaiskestävyyden kannalta optimaaliseen ratkaisuun, ei ainoastaan ilmastopäästöjen vähentämiseen.

Tutkitun tiedon lisäksi keskusteluissa pohdittiin eri sidosryhmien rooleja ja toimintaa oikeudenmukaisen lopputuloksen saavuttamiseksi. Poliitiikan valmistelussa tulisi kiinnittää huomioita esimerkiksi kuultavina olevien ryhmien resursseihin ja valtasuhteisiin. Työpajakeskusteluissa tuotiin esille, että eri sidosryhmillä on omat syynsä ajaa poliittisia tavoitteitaan, eivätkä ne välttämättä aja yhteiskunnan kokonaiskestävyyttä tai kaikkien oikeudenmukaisuutta, vaan edistävät omia strategioitaan. Erityisesti ruokakeskusteluissa tämä kytkettiin myös huoleen tutkimustiedon valikoivasta käytöstä oman agendan tukemisessa. Yhteen näkökulmaan keskittyvien lobbareiden on helppoa poimia juuri omia tarkoituseriään tukeva tutkimustieto. Ilmastonmuutoksen kiireellisyyden vuoksi olisikin pystyttävä toimimaan parhaan käsillä olevan, tutkijoiden yleisesti allekirjoittaman tiedon nojalla. Energiasta puhuttaessa tämä asia nousi esiin muun muassa niin, että tietyn energiamuodon asiantuntijoita on Suomessa rajattu määrä, joten heidän asiantuntijuutensa korostuu liikaa ja sai jotkin tahot epäileväiseksi tiedon riippumattomuudesta. Oikeudenmukaista ilmastopolitiikkaa tehdessä olisikin keskustelijoiden mukaan pidettävä huolta siitä, etteivät ääneen pääse vain ne, joilla on resursseja, ja jotka ovat vakiinnuttaneet asemansa valmistelussa kuultavana sidosryhmänä.

Liikennetyöpajassa nähtiin liiketoiminnan ja rahan äänen kuuluvan voimakkaimmin, kun keskustellaan liikenteen ilmastopolitiikasta. Se toimijaryhmä nähtiin äänekkäimpänä, joka haluaa ylläpitää nykytilaa eli jatkaa yksityisautoilua fossiililla polttoaineilla. Tämän ryhmän ajateltiin myös ohjaavan poliittista keskustelua. Media seuraa sosiaalisen median kohuja ja antaa laajemman kaikupohjan esimerkiksi bensaveron korotusta vastustavalle ryhmälle, mikä vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon.

“Jos nousee kova kohu mediassa jostakin asiasta, niin kyllähän poliitikko omaa tulevaisuuttaan siinä ajattelee ja miettii mitä päätöksiä tehdään.”

Liikennepoliitikassa lasten ja nuorten sekä syntymättömien sukupolvien äänten tulisi työpajaosallistujien mukaan kuulua paremmin. He ovat tulevaisuuden liikennejärjestelmän käyttäjiä, ja heille tulisi jättää elinkelpoinen maapallo.

Energiatyöpajassa erityisesti tuulivoimaan liittyen neuvotteluprosessien läpinäkyvyys ja vaikutusmahdollisuudet nähtiin tärkeinä. Energiatyöpajan osallistajat pohtivat, miten toteutetaan oikeudenmukainen prosessi tilanteissa, joissa on selkeitä poliittisia energiantuotannon uudistamispäämääriä, eli kun tuulivoiman lisäämiseen on selkeä tahtotila. Oikeudellisiin

valitusmahdollisuuksiin nähtiin liittyvän hyötyjä ja haittoja: kaavojen ja ympäristölupien lainmukaisuus ja oikeudenmukaisuus on varmistettava, mutta toisaalta valitukset eri oikeusasteissa saattava kestää vuosia ja viivyttää investointeja.

Ruokakeskusteluissa pohdittiin yhteiskunnallisen keskustelun jakautumista ja vastakkainasettelua ruokamurrokseen liittyen. Keskustelun koettiin tarpeettomasti syyllistävän erityisesti viljelijöitä. Toisaalta keskusteluilmapiiri altistaa myös syyllistymiselle, vaikka ”vastapuoli” ei ole tarkoittanutkaan syyllistä ketään. Oikeudenmukaisen politiikkaohjauksen tuleekin rakentua yhteistyön pohjalle siten, että eri kohdissa ruokajärjestelmää toimivat pääsevät yhdessä pohtimaan ja vaikuttamaan murroksen keinoihin.

5.2. Kuulemisilla ja asiantuntijoiden lausunnoilla voi olla vaikutusta

Kuulemisiin ja lausuntoihin liittyen työpajoissa keskusteltiin yksittäisten kansalaisten mielipiteiden hyödyllisyydestä sekä toisaalta niiden keräämisen ja analysoinnin työläydestä. Yhtäältä ajateltiin, että kaikkien pitäisi saada osallistua ilmastopolitiikkaan. Toisaalta esiin nostettiin myös ajatus siitä, että vaaleilla valitut päättäjät edustavat kansaa ja päätöksenteon tulisi pohjautua asiantuntemukseen ja tieteeseen:

”Siel on sit 200 Matti Meikäläisen lausuntoo.”

”Kynnystä sille sanomiselle ei ole ... sieltä tulee myös paljon sellasta ihan tyhjänpäivästäki läpi.”

”Siel on aika paljon sillai kiree Caps Lock päällä kirjoitettu aika tunteenpurkaustekstiäkin välillä ja ne on siellä ikään kun ... yhtenä lausuntona siinä missä jonkun asiantuntijan.”

”Meil on puoluejärjestelmä ... sitä varten että meidän ei tarvi mennä kysyy jokaiselt 5,5 miljoonalt ihmiseltä et mitä mieltä sä oot.”

Keskusteluissa korostettiin, että hyvin laadituilla lausunnoilla ja useilla samansisältöisillä lausunnoilla voi olla vaikutusta valmisteluprosessiin. Toisaalta paljon päätösvaltaa ajateltiin olevan myös poliitikkojen käsissä, jotka voivat painottaa haluamiaan näkökohtia.

”Jos sieltä nyt tulee joku asia, mitä ei oo huomioitu riittävästi, se saattaa päästä niin sanotusti jatkoon tässä sitte.”

”Jos joku yksittäinen pieni taho lausuu, niin sillä nyt ei varmaan oo hirveesti merkitystä, mut jos sitä samansuuntaista hallituksen esityksen luonnoksen vastaista signaalia tulee useammalta taholta, niin kyl niitä muutoksia on nähtykin.”

”Kuka saa sen parhaan tarinan vietyä läpi sitte poliittisille päättäjille.”

Erityisesti lasten ja nuorten osallistumista ilmastopolitiikkaan pidettiin keskusteluissa tärkeänä, ja koulujärjestelmän hyödyntäminen nostettiin tässä esiin mahdollisena keinona. Lisäksi kansalaisraatien todettiin olevan hyvä tapa kansalaisten näkemysten hallittuun keräämiseen.

”Meil on mahtava koulujärjestelmä jossa vois kerätä nuorison näkemyksiä.”

”Kansalaisraadit ollu kauheen suosittuja ja ne antaa hyvää osviittaa siihen, että mitä mieltä ihmiset on.”

LÄHTEET

Goldthau, A., Sovacool, B.K. 2012. 'The Uniqueness of the Energy Security, Justice, and Governance Problem'. *Energy Policy* 41 (February): 232–40. doi:10.1016/j.enpol.2011.10.042.

Huttunen, S., Paloviita, A., Kortetmäki, T., Tykkyläinen, R., 2022. Murrospolitiikan reiluus. Teoksessa. Kaljonen, Minna, Karttunen, Kaisa, Kortetmäki, Teea (toim.) *Reilu ruokamurros. Polkuja kestävään ja oikeudenmukaiseen ruokajärjestelmään*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 38/2022, 83-97.

Kaljonen, M., Karttunen, K., Kortetmäki, T. (toim.) 2022. *Reilu ruokamurros. Polkuja kestävään ja oikeudenmukaiseen ruokajärjestelmään*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 38/2022. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/349713>

Kaljonen, M., Kortetmäki, T., Tribaldos, T., Huttunen, S., Karttunen, K., Maluf, R.S., Niemi, J., Saarinen, M., Salminen, J., Vaalavuo, M., Valsta, L., 2021. Justice in transitions: Widening considerations of justice in dietary transition. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 40, 474–485. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2021.10.007>

Kanger, L., Sovacool, B. K., & Noorköiv, M. 2020. Six policy intervention points for sustainability transitions: A conceptual framework and a systematic literature review. *Research Policy*, 49(7), 104072. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.104072>

Kivimaa, P., Huttunen, S., Lähteenmäki-Uutela, A., Heikkinen, M., Juhola, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Lund, P., Näkkäläjärvi, K. ja Vainio, A., 2021. Kuinka oikeudenmukaisuus voidaan huomioida ilmastopolitiikassa? Suomen ilmastopaneelin julkaisuja 2/2021.

Paloviita, A., Puupponen, A., Kaljonen, M., Huttunen, S., Kortetmäki, T., Tykkyläinen, R., Turunen, A., Karttunen, K. 2021. Kohti reilua ruokajärjestelmää: Ruokajärjestelmätoimijoiden näkemyksiä ilmastopolitiikan keinojen oikeudenmukaisuudesta. *Just Food* hankkeen raportteja. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/82793/1/JUSTFOOD_Kohti_reilua_ruokajarjestelmaa.pdf

Sovacool, B.K., Burke, M., Baker, L., Kotikalapudi, C.K., Wlokas, H. 2017. 'New Frontiers and Conceptual Frameworks for Energy Justice'. *Energy Policy* 105 (June): 677–91. doi:10.1016/j.enpol.2017.03.005.

Williams, S. ja Doyon, A. 2019. 'Justice in Energy Transitions'. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 31: 144–53.